

Lévai Attila*

Pár érdekes adalék Felvidék és Erdély református kapcsolatrendszeréről a két világháború között a Losonci Theológiai Szeminárium kapcsán

Előzmények

A trianoni trauma nemcsak az elcsatolt nemzetrészeket, de ezekkel egyetemben a történelmi egyházakat is új kihívások elé állította. A trianoni „szerződés” aláírása után az ún.: „csehszlovák államkeretbe” kényszerített¹ református egyház is elvesztette gyülekezeteinek jókora hányadát. Kezdetben az volt a cél, hogy református gyülekezetek ne szakadjanak el a magyarországi anyaegyházról, de később kiderült: ez az út járhatatlan. A csehszlovák politikai vezetés, élén T. G. Masaryk köztársasági elnökkel, azt szorgalmazta, hogy a református egyház az ország területén alkossa meg a maga egyházkerületeit, készítse el alkotmányát, és ezért „cserében” a Csehszlovák Köztársaságban teljes függetlenséget és szabadságot kap. Ekkor, az elszakadt gyülekezetek közül mindössze 31 egyházközség volt szlovák nyelvű, 12 gyülekezet pedig kétnyelvű (magyar és szlovák), szemben a 449 magyar nyelvű egyházközséggel.

Az önszerveződés első lépéseinek megtételekor már látszott, hogy az egyházszervezési folyamat nehéz lesz. Először a dunáninnyi egyházkerület választott püspököt és főgondnokot Balogh Elemér, pozsonyi lelkész és Szilassy Béla losonci földbirtokos személyében. A megválasztott tisztségviselőket az egyházkerület közgyűlésén, 1921. június 22-én iktatták be, Pozsonyban. Még fél év sem telt el, s október 30-án, az újonnan alakult tiszáninnyi egyházkerületben is beiktatták tisztségébe az újonnan megválasztott püspököt és főgondnokot, Pálóczi Czinke István rimaszombati lelkészt és Lukács Géza, gömői egyházmegyei gondnokot. E két egyházkerület mellé csatlakozott harmadikként a kárpátaljai egyházkerület, ahol az 1923. június 7-én lezajlott választások után Bertók Béla munkácsi esperes lett az egyházkerület püspöke és György Endre nyugalmazott miniszter a főgondnoka. E három egyházkerület közösen alkotta meg a Szlovéniai és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyházat.²

* Dr. Lévai Attila (Királyhelmec, 1975. 11. 28.). A gimnáziumot Kassán, a teológiát Komáromban végezte. Teológiai tanulmányai befejezése után teológiai és zsinati titkár Komáromban, majd 2000-ben kihelyezik a csicsói és kolozsnémai gyülekezetekbe. Gyülekezeti lelkészi szolgálata mellett felsőfokú tanulmányai befejezésétől kezdődően tanársegéd, majd adjunktus, később tanszékvezető, dékánhelyettes, jelenleg pedig dékán a komáromi Selye János Egyetem Református Teológiai Karán. Főbb szakterülete a vallási hiedelmek religionisztikai szempontból való tanulmányozása, illetve az egyháztörténet.

¹ Csomár Zoltán: *A Csehszlovák államkeretbe kényszerített Magyar Református Keresztyén Egyház húszéves története (1918–1938)*. M. Kir. Állami Nyomda Kirendeltsége, Ungvár 1940, 7–19.

² A témának meglehetősen bő irodalma lett az utóbbi időben, ám ehhez a tanulmányhoz elsődlegesen két szakirodalmi forrást használtam: Lévai Attila – Somogyi Alfréd: *A Szlovákiai Református*

Az egyházi szervezkedések tekintetében a többi elcsatolt terület sem volt könnyebb helyzetben. Feltételezhető, hogy a kezdeti lépések megtétele, az újonnan kialakításra kerülő egyházkerületek létrejötte többekből válthatott ki egyfajta ellenérzést, haragot vagy értetlenséget. Bizonyára igaz lehetett ez Erdélyben is,³ mint ahogyan a rendelkezésekre álló adatokból következtethettem a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásával kapcsolatban.⁴ Tény és való: bármelyik anyaországtól elszakadt egyházkerületet vizsgáljuk, mindegyikre jellemző volt, hogy szembe kellett néznie és megvívnia harcait az új államhatalmak „Janus-arcával”,⁵ és egyetlen dologra készült fel igazán: a túlélésre, ami azonban óhatatlanul (politikai okokból is természetesen) magával hozta a befelé fordulást.⁶

Pár adalék Felvidék és Erdély református kapcsolatkereséséhez a Losonci Theológiai Szemináriummal kapcsolatban

A két egyházkerület első világháború és Trianon utáni kapcsolatainak feltérképezésekor néhány nagyon érdekes adat került a kezembe. Ez az adathalmaz mutatott rá arra, hogy milyen módon kereste és találta meg a kapcsolatot a két egyházkerület akkor, amikor a Losonci Theológiai Szeminárium felállítására tettek törekvéseket a felvidéki egyházkerületek, illetve: mennyiben határozta meg a losonci intézmény történetét Erdély, illetve egyes erdélyi reformátusok.

A Losonci Theológiai Szeminárium megalakításának története korántsem volt egyszerű. A teológia felállítása akkor lett végképp elodázhatatlanul szükség-szerű, amikor 1925-ben Pálóczi Czinke István püspök, addig is, míg a teológiát Losoncon (mert akkorra az egyház már Losoncnak ítélte oda a teológia felállításának jogát, felhagyva a nemes versenyt Losonc és Rimaszombat között, s azért is talán, mert a teológia megbízott vezetője, Sörös Béla losonci lelkészként működött) beindítják, ki akarta eszközölni azt, hogy a teológiai tudományok iránt érdeklődő ifjak, ha már Magyarországon ez nem volt lehetséges, akkor Kolozsváron folytathassák tanulmányaikat. Erről a kezdeményezésről és annak sikertelen voltáról írta meg Pálóczi Czinke István *Mérlegben* című írását, amelyet a Ref. Egy-

Keresztyén Egyház története 1918–1938. Selye János Egyetem, Komárno 2015. 11–49., illetve Csomár Zoltán: *i. m.* 5–19.

³ Lukács Olga: Az erdélyi református egyház rövid története. In: Brandes Dieter, Grajdian Vasile, Lukács Olga (szerk.): *Az erdélyi egyházak és vallási közösségek rövid története*. Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár 2008, 128–129.

⁴ Molnár János: *A Királyhágómelléki Református Egyházkerület története 1920–1942*. Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárád 1999. 3–19., illetve Pálfi József: Sulyok István. In: Mgr. Lévai Attila, PhD. – dr. theol. Pálfi József, PhD. (szerk.): *Kettős kisebbségben (A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara és a Partiumi Keresztyén Egyetem nemzetközi tudományos konferenciájának tanulmányai)*. Selye János Egyetem, Komárom – Nagyvárád 2014, 179–182.

⁵ Somogyi Alfréd: Egyházvezetőink kezdeti tapasztalatai a Janus-arcú Csehszlovák államhatalommal. In: Mgr. Lévai Attila, PhD. – dr. Theol. Pálfi József, PhD. (szerk.): *Kettős kisebbségben (A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara és a Partiumi Keresztyén Egyetem nemzetközi tudományos konferenciájának tanulmányai)*. Selye János Egyetem, Komárom – Nagyvárád 2014, 201–204. vagy Partium esetében lásd: Pálfi József: *i. m.* 188–193.

⁶ Lukács Olga: *i. m.* 129.

ház és Iskola. IV. évfolyamának 28. számában jelentetett meg: *Theológiánk felállítása folyamatban lévén, konventi elnökünk, Pálóczi Czinke István, a megvalósulásig is gondoskodni kívánt a lelkészi pályára készülő ifjaink tanulási lehetőségéről. Hova fordulhatott volna máshova, mint a „barátságos”, a „kisántánt”-ban „testvérország” egyetlen theológiájához, a kolozsvárihoz? Megkereste annak rendje és módja szerint az erdélyi református testvérek püspökét, Nagy Károlyt, eszközölné ki, hogy a református ifjaink az ottani theológián tanulhatnának. Ez a theológia szellemi irányzatánál fogva a magyar rezsím alatt is a legkitűnőbb volt az öt ref. theológia között, s ha már Magyarországon nem engedik meg a mi hatásaink a lelkész-utánpótlást-gondoltuk mi-legalább Erdélybe mehessenek... A testvér egyház püspöke az összes romániai református körökkel együtt a legnagyobb szeretettel fogadta volna a tanulni vágyó ifjainkat, intézkedéseket is tett erre, azonban a „kultur nép” politikai exponensei is beleszóltak a dologba s a bukaresti kultuszminisztérium minden különösebb megokolás nélkül egy „hódítás” gesztussal az ügyre vonatkozólag ennyit írt: „A miniszter nem engedélyezi, hogy a csehszlovák református ifjak a kolozsvári ref. theológiát látogassák és hogy ott papi kiképzést is nyerhessenek.” Van ezen a világon tanszabadság? Hányadik évszázadban élünk? Hiszen a külföld híres professzorainak, egyetemeinek, akadémiáinak látogatása a sötét középkorban is megengedett dolog volt... Vagy a magyar kálvinisták fiai már tudományos kiképzésben sem szabad, hogy részesüljenek? A romániaiak testvér népe, az olasz, másként gondolkodik. A padovai egyetem rektora a külföldi diákokhoz intézett búcsúbeszédét így kezdte: „Jöjjetek fiaim! azt akarjuk, hogy rajtatok keresztül ismerje meg az egész világ az olasz kultúrát.” A római ivadékok közül a nem talmi, íme, tanulni hívja a külföld ifjait, a talmi meg eltiltja azokat a maga iskoláitól, mert – úgy látszik – éppen az ellenkezőtől fél, attól, hogy a külföldi ifjakon keresztül az igazi arcát látná meg a világ a művelt protestantizmust elnyomó barbár népnek. Úr Isten! Mikor oszlatod el már a lelkek durva, sötét jellegeit? Íme, egy okkal több, hogy mennél sürgősebben állítsunk magunknak theológiát.⁷ Ha másból nem, hát ebből bizonyára láthatóvá vált az egyház számára, hogy elodázhatatlan a teológia mielőbbi felállítása. Ezt megelőzően azonban pár évvel, 1922-ben, a losonci teológia megszervezésével kapcsolatosan az akkori Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület püspöke, Pálóczi Czinke István levélben kereste meg a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet akkori igazgatóját, dr. Makkai Sándort, és feltételezhető, hogy támpontokat és konkrét javaslatokat is kért tőle egy működő lelkész-képző intézet strukturális, tanrendi és tanelvi kérdéseivel kapcsolatban. Makkai Sándor nagy örömmel tett eleget e felkérésnek, és küldte el a kért tervezetet.⁸ Ezt a tervezetet később Sörös Béla használta fel, amikor felvázolta a majdani lelkész-képző főiskola struktúráját. Makkai levelével kapcsolatosan elmondható, hogy a losonci teológia történetével foglalkozó tanulmányokban csak elvétve fordul elő ennek megemlézése, így talán hasznos lehet, ha épp e tanulmány is rávilágít erre a testvéri és baráti szívességre, amely 95 esztendeje jól példázta, hogy az elszakí-*

⁷ Lévai Attila: A losonci teológiai szeminárium története. In: *A közép-és felsőoktatás helyzete a szlovákiai református egyházban 1918–1948 között*. Kézirat a szerző tulajdonában, 32–33.

⁸ Levéltári anyagok a Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület Püspöki Hivatalának levelezése 1920–1930 közötti irataiból. In: *Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei – Levéltár*. Sárospatak. Hivatkozott levél: 343/1922,

tott területek egyházai milyen módon vállalták a segítségnyújtást egymás irányába.⁹

Makkai levelében többek közt javasolta, hogy ne csak a latin–görög érettségivel rendelkező fiatalokat, hanem más középiskolák (reál, tanítóképző) végzettjeit is vegyék fel. A héber és görög nyelvet nem ismerőket a bibliai nyelvekkel való ismerkedést, illetve azoknak megtanulását a teológián kell biztosítani. Az előadandó tárgyak közé az Ó- és Újszövetséget (beleértve a héber és görög nyelvet), egyháztörténelmet, rendszeres teológiát, gyakorlati teológiát, filozófiát és pedagógiát, valamint a gyakorlati ismereteket ajánlotta. Megítélése szerint legalább hat tanárra lesz majd szükség, melyet bizonyos feltételek mellett a későbbiekben akár négyre is lehet majd csökkenteni. A tanárok heti óraszámát 10-12 órában határozta meg.¹⁰

A losonci teológia kapcsán elmondható, hogy nem csak a kezdeti tervezésben, hanem a későbbi megvalósításban is ott láthatjuk Erdély „lenyomatát”. A teológia tanárai közül többeknek is volt kapcsolatuk Erdéllyel. A teológia igazgatója, Sörös Béla losonci lelkipásztor Kolozsvárott is tanult, s talán ezért is fordulhatott elő, hogy a teológia történetének 14 esztendeje alatt három erdélyi illetőségű tanár is megfordult, illetve tanított Losoncon. Az első dr. Agyagási Sándor, garamvezekényi református lelkipásztor volt. Egyházjogot, egyházalkotmányt és nemzetgazdaságtant oktatott. Ha csak így ismertetjük e száraz tényt, ebből nem tűnik ki semmiféle kapcsolat, amely az erdélyi kötődést igazolná. Azonban, ha beletekintünk a komolyabb életrajzi adatokba, máris több érdekességre lelünk, s nemcsak a teológián való tanítással kapcsolatosan, hanem életére nézve is. Dr. Agyagási Sándor lelkipásztor 1891-ben született Csittszentivánon, Maros-Torda vármegyében. 1912-től Garamvezekényben, majd Pozbán, Újbarson, Nagysallóban és Boriban szolgált. Teológiai diplomája mellé, 1921-ben Pozsonyban jogi doktorátust szerzett. Állampolgárságát a csehszlovák állam nem ismerte el, annak ellenére sem, hogy időben kérvényezte azt. Az illetékes zsupáni hivatal azt a feltételt szabta, hogy a szülőhelye szerint illetékes hivataltól kérjen útlevelet, és annak alapján kérvényezze a csehszlovákiai tartózkodását. Csakhogy a román hivatalok őt már nem tartották nyilván, hiszen a kolozsvári teológiáról a második évben beiratkozott a pápai teológiára, és tanulmányait is itt fejezte be. Első szolgálati helye Garamvezekény lett a Felvidéken. Illetékességi kapcsolata szülőfalujával emiatt már régen megszakadt, így az állami feltételnek nem tudott eleget tenni.

⁹ Valójában csak Lévai Attila: A losonci teológiai szeminárium története c. kéziratának 44. oldalán van erre utalás – korábbi, levéltári kutatásoknak köszönhetően, s a megmaradt, e tárgyban fellelhető levélnek –, mely utalást átvesz Puntigán József: *A Losonci Teológiai Szeminárium (1925–1939)*. Plectrum, Losonc 2005. 33. oldalán, és részletet közöl az alábbi átirat szerint: ... *ami most a theol. akadémia tervezetét illető megtisztelő felhívást illeti, készséggel mondom el egyet-mást e tárgyban, minthogy itt is hasonló megbízatásban dolgozom. Itt abból indultunk ki, hogy a megváltozott viszonyok között a papképzésnek is mindenesetre meg kell változnia s alkalmazkodnia kell ahhoz, hogy népünk megtartását szolgálhassa. Ehhez képest a tanítandó tárgyak is átalakulnak, illetve módosulnak.*

¹⁰ Puntigán József: *i. m.* 33. Ennek a tervezetnek a megjelenését láthatjuk áttételesen bedolgozva Somogyi Alfréd: *A Losonci Teológiai Akadémia tudományművelése*. In: *Teológiai Fórum VIII (2014/1)* 108–111.

Állampolgársági ügyének tisztázatlanságát tovább bonyolítja az, hogy Csehszlovákia viszont román állampolgárként tartotta őt nyilván anélkül, hogy ezt ő hiteles okmánnal bizonyítani tudta volna.¹¹

A losonci teológia második erdélyi kötődésű tanára dr. Tunyogi Csapó András bálványosváraljai lelképásztor volt, aki az 1937/1938-ik akadémiai évben az ószövetségi bibliKateológia szakelőadója volt. A világháború után Németországba került, ahol teológiai tanárként működött.¹²

A losonci teológia harmadik erdélyi illetőségű tanára volt dr. Nagy József. Dévai lelkészként van számon tartva, valamint teológiai magántanárként, aki az 1937/1938-as akadémiai évben a magyar protestáns egyháztörténet szakelőadójaként tanított. A tanulmányi anyagot a modern szellemtörténeti irányzat képviselőjeként adta elő. A kétrészes, magyar protestantizmus történetét elemző kéziratát a diákok sokszorosították. A II. világháború után a kolozsvári teológia tanára lett.¹³ Élete utolsó éveiben a Duna Televízió akkori szerkesztője, aki akkoriban a komáromi teológia levelező tagozatos hallgatója is volt,¹⁴ megkereste kolozsvári otthonában és riportot is készített vele egy készülő dokumentumfilmhez a losonci ténykedésével kapcsolatban. Felvidékieként örömmel gondolunk arra, hogy annak idején a losonci teológián Erdélyből is voltak oktatók – s ez a hála Nagy József irányába az 1937–38-as losonci működéséért nem fog megszűnni.

A losonci és az erdélyi teológia együttműködése kapcsán fellelhető még egy párhuzam. Bármely teológia életének körülhatárolásakor mindig is sarkalatos pontja annak meghatározása, hogy melyek a tudomány művelésének a szellemi alapjai, magyarul: mit és miből tanít egy intézmény. Áttekintve a losonci teológián használt tankönyveket, megállapíthatjuk, hogy e tekintetben is előszeretettel használták a kolozsvári teológiai tanárok tankönyveit, jegyzeteit. Sörös Béla igazgató követelménye a teológiai tanárokkal szemben az volt, hogy valamennyien írjanak vagy állítsanak össze egyetemi jegyzetet, és adják a hallgatók kezébe. Így nemcsak a teológián használt tankönyvekről, hanem az így készült jegyzetekről is számot tudunk adni.

Tehát, hogy miből tanítottak Losoncon? Ószövetségből dr. Tóth Lajos Pápán kiadott bevezetését használták, újszövetségből dr. Pongrácz József – ugyancsak – Pápán kiadott bevezetéséből. Az etikát Halasi Nagy József könyve alapján, dogmatikát dr. Tavasz Sándor kolozsvári professzor könyvéből, míg a homiletikát Ra-

¹¹ Életrajzi adatai átvéve: Kránitz Zsolt (szerk.): „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkesi önéletrajzai (1943). *Pápai Református Gyűjtemények*. Pápa 2013, 95–97.

¹² Puntigán József: *i. m.* 86., illetve Somogyi Alfréd: *i. m.* 118., valamint Lévai Attila – Somogyi Alfréd: *i. m.* 118.

¹³ Puntigán József: *i. m.* 83., illetve Somogyi Alfréd: *i. m.* 118., valamint Lévai Attila – Somogyi Alfréd: *i. m.* 118.

¹⁴ Dr. Somogyi Alfrédról van szó, aki a losonci teológiai egykori igazgatójának, Sörös Bélának az unokája, jelenleg a komáromi Selye János Egyetem Református Teológiai Karának tanszékvezető tanára, a Pozsonyi Református Egyházmegeve esperese, apácaszakállasi református lelkész, aki a 20. századi felvidéki egyháztörténettel kapcsolatosan számos kiváló tanulmánnyal gazdagította a szakirodalmat.

vasz László műve nyomán. Tankönyvként használták továbbá Imre Lajos: *Nevelés-tanát*, Módis László *Héber nyelvkönyvét*, és Makkai Sándor *Vallás az emberiség életében* c. könyvét is. A teljes listát átnézve szembetűnő, hogy a kor legfrissebb magyar nyelvű kiadványait látjuk magunk előtt. A legrégebben kiadott Losoncon használt tankönyv épp Makkai Sándoré volt, amit 1923-ban adtak ki Tordán. A többi tankönyv mind a 30-as években jött ki a nyomdákban Rozsnyón, Budapesten, Debrecenben, Pápán és természetesen Kolozsvárott.¹⁵

Összegzés

A Losonci Theológiai Szeminárium soha nem nyert állami elfogadtatást az akkori Csehszlovákiában. Jogviszonyát sohasem sikerült megnyugtatóan rendezni, de ettől függetlenül a teológiai oktatás működött, lelkészeket képzett. Működését állandósuló anyagi gondok kísérték, ez határozta meg a szeminárium több mint 13 éves működését. Amikor valaki megkérdezte Sörös Bélát, hogy miből tartja fenn a teológiát, az igazgató lelkészhez méltóan, ugyanakkor diplomatikusan válaszolta, hogy *imádságból, szeretetből, naponként táplálja az Isten kegyelme*. Hogy ez a szeretet és kegyelem például a skót testvéregyház anyagi támogatásában, vagy Szilassy Béla, akkori főgondnok, losonci nagybirtokos és gyülekezeti gondnok gyorssegélyében nyilvánult meg, az már nem tartozott a nagy nyilvánosságra. S hogy milyen szerény körülmények közt működött, ugyanakkor milyen nagy jelentőségű volt a tizedik évébe lépő református teológiai szeminárium, az kitűnik a csehszlovákiai magyarok legjelentősebb sajtóorgánuma, a Prágai Magyar Hírlap 1934. február 25-i számából is, ahol Kercsényi Antal így mutatta be az akkor már közismert intézetet: *Losoncon a Nagybég uccában szerénykedik egy kis, öreg, sárga ház. A házban két szoba, a két szobában négy-öt sor iskolapad és alacsony fenyőfakatedra. Emeljük meg kalapunkat ez előtt az ötblakos ház előtt, mert két kis szobájában szorong Csehszlovákia egyetlen magyar főiskolája*.

A Losonci Református Teológiai Szemináriumot történelmi kényszerhelyzet szülte, és egy másik történelmi helyzet vetett véget eredményes működésének. Az 1938-as visszacsatolás után megnyílt az út a nagy főiskolák teológiai tanszékei felé, ezért a losonci szemináriumot 1939. január 25-én megszüntették. Teológus hallgatói vizsgáik, éveik elismerésével folytat(hat)ták tanulmányaikat Sárospatakon, Pápán, Debrecenben. Csehszlovákia egyetlen magyar főiskolája, az ötblakos losonci házban betöltötte küldetését: több mint száz lelkészt bocsátott ki a szlovákiai magyar reformátusok szolgálatára, további félszáz teológust indított el lelkészi pályára. Mai szemmel nézve hozzá kell tennünk azt is, hogy ez a lelkészgeneráció volt az, amely a második világháború után, a nemzetiségi majd vallási üldöztetések nehéz éveiben, a kettős elnyomatás évtizedeiben helytállva mentette át a szlovákiai magyar reformátusságot a küzdelmekkel teli évtizedeken.¹⁶ Mindezekben a küzdelmekben a kezdetektől fogva az intézmény bezárásáig, ott

¹⁵ Somogyi Alfréd: *i. m.* 121. és Lévai Attila – Somogyi Alfréd: *i. m.* 120.

¹⁶ Böszörményi István: A Losonci Református Teológiai Szeminárium. In: *Gömörország I.* (2000/3-4) 22.

voltak a kolozsváriak is: tervekkel, javaslatokkal, tevőleges oktatással és szellemi termékeikkel. Majd száz év távlatából e cikkel szeretnénk az erdélyieknek, a kolozsváriaknak, konkrétan a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetnek ezt megköszönni. Legyen áldott az Isten, hogy a múltban is munkálta közöttünk a kapcsolatokat (jóval nagyobb nehézségek és lezárt határok ellenére is), és kérjük őt, hogy azt az egymás irányába való közeledést és kapcsolatainkat tegye ma is gyümölcsözővé és áldottá.